

GENEL BEŞERİ ve EKONOMİK COĞRAFYA

4. BASKI

Hayati DOĞANAY
Ünal ÖZDEMİR
İbrahim Fevzi ŞAHİN

 PEGEM
AKADEMI

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY – Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR – Doç. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

GENEL BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA

ISBN 978-605-364-119-3

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2012, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.'ye aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın, bandrolü olmayan kitaplar hakkında

yayınevimize bilgi vermelerini ve bandrolsüz yayınları

satın almamalarını diliyoruz.

1. Baskı: Mart 2003

4. Baskı: Mart 2012

Yayın Yönetmeni: Arzu Doğan

Dizgi-Grafik Tasarım: Fikret Kaplan

Kapak Tasarımı: Fikret Kaplan

Baskı: Cantekin Matbaası

(Ankara - 0312 384 34 35)

Yayınevi Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 15372

YAYINEVİ

adakale sokak 4/1 yenişehir-ankara

tel: +90 312 430 67 50-51 (pbx)

belgeç: +90 312 425 44 60

gsm: 0506 345 19 36 - 0541 940 45 45 - 0533 205 52 30

e-ileti: pegem@pegem.net

YAZIŞMA

p.k. 175 06442 yenişehir-ankara

DAĞITIM

sağlık sokak 17/a yenişehir-ankara

tel: +90 312 434 54 08 - +90 312 434 54 24

belgeç: +90 312 431 37 38

gsm: 0506 345 19 37 - 051 434 54 24 - 0533 205 52 31

e-ileti: siparis@pegem.net

internet : **PEGEM.NET**

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Doğanay, 1948 Trabzon doğumludur. İlköğrenimini Trabzon Merkez Yeşilyurt Köyü İlkokulu, Ortaokul ve Lise öğrenimini ise Trabzon Lisesi'nde tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü'nden 1971 yılında mezun oldu. Aynı yıl Trabzon Lisesi Coğrafya Öğretmenliği görevine atandı. Doğanay, 1977 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü'nde Asistan olarak akademik hayatına başladı. Bu bölümde, 1978'de doktor, 1982'de yardımcı doçent, 1984'de doçent ve 1989'da profesör oldu. 1984-1990 devresinde, öğretim üyeliği ile birlikte Coğrafya Bölümü'nün Bölüm Başkanlığı görevini de yürüttü. Doğanay, 1991 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'na atandı. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi yönetiminde dekan yardımcılığı ve dekan vekilliği yaptı. Bir dönem KTÜ, Giresun Eğitim Fakültesi dekanlık görevini de yürüten Doğanay, halen Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'nda Profesör olarak görevini sürdürmektedir.

Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR

Özdemir, 1970'de Safranbolu'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Safranbolu'da tamamladı. 1988'de Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'na kayıt yaptırdı ve 1992'de mezun oldu. Özdemir, Aralık 1992'de Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Yüksek Lisans eğitimini 1994, Doktora eğitimini ise Mayıs 1998'te tamamladı. Haziran 1998'de Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalına Yardımcı Doçent olarak atandı. Nisan 2010'da Doçent olan Özdemir, Ağustos 2010 da Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne atandı. Halen Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Başkanı olarak görevini sürdüren Özdemir, evli ve üç çocuk babasıdır.

Doç. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

Şahin, 1966 yılında Erzincan'ın Refahiye ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Refahiye'de tamamladı. 1989'da Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi'nden mezun oldu. 1991 yılında Atatürk Üniversitesi'nde akademik hayata başladı. 1994 yılında Yüksek Lisans eğitimini ve 1997 yılında da, Prof.Dr. Hayati DOĞANAY'ın yöneticiliği altında *Refahiye'nin Coğrafi Etüdü* konulu çalışması ile doktora öğrenimini tamamladı. 1998 yılında Yardımcı Doçent, 2008 yılında ise Doçent oldu. Hâlen Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı'nda doçent olarak görevini sürdüren Şahin, evli ve üç çocuk babasıdır.

ÖN SÖZ

Coğrafya'ya Giriş 2: Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya, içerik bakımından bir ders kitabıdır. Müfredat programı oluşturulurken, YÖK Başkanlığı, Eğitim Fakültesi Öğretmen (adayı) Yetiştirme Lisans Programı (Mart-1998) esas alınmıştır.

Bu nedenle eserin öncelikli hedefi, Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı (Sosyal bilgiler öğretmenliği) öğrencilerinin, bu konudaki ders kitabı eksikliğini tamamlamaktır.

Gerçi bu konuda hazırlanmış, önemli bilimsel eserler bulunmaktadır. Bir kısmını çalışmamızın literatür ekine de aldığımız söz konusu müfredat programları, ilmi derinlik ve genişliğine ele almış olup, fikir yapıları lisans eğitimi gören öğrencilerin algılama gücünü bir hayli aşmış bulunmaktadır. Hatta, denilebilir ki bunlar, lisansüstü eğitimi ve öğretimi aşamalarına hizmet edebilecek nitelikte çalışmalardır.

Bu nedenle eldeki eserin, sadece Sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencileri için değil, onlarla birlikte, eğitim fakülteleri Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı öğrencileri ile fen-edebiyat fakülteleri Coğrafya Bölümü öğrencileri için de, derli toplu ve anlaşılması kolay bir kaynak oluşturacağını düşünüyorum.

Coğrafya'ya Giriş 2; Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya, kolektif bir çalışma ürünüdür. Bu bağlamda, eserin Giriş kısmı, Nüfus Coğrafyası ve Yerleşme Coğrafyası bölümleri Prof. Dr. Hayati DOĞANAY tarafından hazırlanmıştır. Ekonomik Coğrafya bölümünün Tarım Coğrafyası, Madenler ve Enerji Kaynakları konuları Yrd. Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR; Sanayi, Ulaşım, Ticaret ve Turizm Coğrafyası konuları ise Yrd. Doç. Dr. İ.Fevzi ŞAHİN tarafından hazırlanmıştır.

Başta öğrenci okurlarımız ve meslektaşlarımız olmak üzere, ilgilenenlerin hizmetine sunduğumuz eserin, az önce ifade edilen güçlüklerden dolayı, öğretmen aday öğrencilere dönük önemli bir pedagojik sorunu çözümlendiği kanısını taşıyorum. Umduğum ve beklediğim yararları sağlaması dileklerimizle.

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

13 Mart 2003, Erzurum

İkinci Baskıya ÖN SÖZ

Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya konulu çalışmamız, bir ders kitabıdır. İçeriği, YÖK Başkanlığı'nın bu dersle ilgili 2005 program değişikliği başlık ve alt başlıkları göz önünde tutularak hazırlanmıştır. Eserin fikir yapısı ise bütünüyle yazarları tarafından oluşturulmuştur. Çalışmanın öncelikli amacı, Eğitim Fakülteleri Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin, bu alandaki kaynak ihtiyacını karşılamak olmakla birlikte, eserin, Türkiye Beşerî ve İktisadî Coğrafyası öğretim programlarını alan coğrafya lisans öğrencilerine de yararlı olacağı kuşkusuzdur..

Çalışma; Giriş kısmı hariç, üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan; Giriş, Nüfus coğrafyası ve Yerleşme coğrafyası konuları, Fakültemiz Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Hayati DOĞANAY tarafından hazırlanmıştır. Üçüncü bölümdeki Tarım coğrafyası, Madenler ve Enerji kaynakları konuları, Karabük Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR; Sanayi, Ulaşım, Ticaret ve Turizm coğrafyası konuları ise, Fakültemiz Sosyal Bilgiler eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN tarafından hazırlanmıştır.

Aslında eser, gerek öğrencilerimiz ve gerekse Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dallarında görev yapan meslektaşlarımız tarafından talep ediliyordu. Eserin, yeniden baskısının yapılmasında temel etken, bu istekler olmuştur. Öğrencilerimiz öncelikli olmak üzere, ilgilenen ve ilgilenecek olan okuyucuların hepsine, ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Eserin kendilerine yararlı olacağı düşüncesini taşımaktayız. Umulan ve beklenen yararları sağlaması dileklerimizle.

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR

Doç. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

Şubat-2011, ERZURUM

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1. BEŞERÎ COĞRAFYA'NIN TANIMI VE KONUSU	1
1.1. Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı	3
1.2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı	3
2. BEŞERÎ COĞRAFYA'NIN BİLİM ALANLARI.....	5
2.1. Nüfus Coğrafyası.....	6
2.2. Yerleşme Coğrafyası	9
2.3. Siyasî Coğrafya	11
2.4. Tarihî Coğrafya.....	13
2.5. Tıbbî Coğrafya	13
2.6. Tarım Coğrafyası	14
2.7. Ulaşım Coğrafyası.....	19
2.8. Sanayi Coğrafyası	22
2.9. Doğal Kaynaklar Coğrafyası.....	23
2.10. Turizm Coğrafyası	24
2.11. Diğer Bilim Alanları	24

1. BÖLÜM: NÜFUS COĞRAFYASI

1. NÜFUS VE ÖNEMİ	27
1.1. Siyasal Yönüyle Nüfus	27
1.2. Ekonomik Yönüyle Nüfus.....	36
1.3. Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Nüfus	44
1.4. Dünya Nüfus Artışı ve Artışla İlgili Görüşler	64
1.4.1. Dünya Nüfus Artışı	64
1.4.2. Kıtalarla Göre Nüfus Artışı.....	67
1.4.3. Ülkelere Göre Dünya Nüfus Artışı	71
1.4.4. Gelecekte Dünya Nüfusu ve Ortaya Çıkacak Küresel Sorunlar.....	78
1.4.5. Nüfus Artışıyla İlgili Görüşler	82
1.5. Nüfusta Göç Hareketleri.....	87
1.6. Türkiye'de Göçler	92

1.7. Irklar ve Yeryüzündeki Yayılış Alanları	98
1.7.1. Beyaz Irk.....	99
1.7.2. Siyah Irk.....	102
1.7.3. Sarı Irk	106
1.8. Diller ve Coğrafi Dağılışıları	107
1.8.1. Tanım ve Tarihçe.....	107
1.8.2. Dillerin Sınıflandırılmaları	110
1.9. Dinler ve Coğrafi Dağılışıları	113
1.9.1. İslâm Dini.....	113
1.9.2. Hristiyanlık	122
1.9.3. Musevilik.....	123
1.9.4. Hinduizm	123
1.9.5. Budizm	124
1.9.6. Diğer Bazı Asya Dinleri.....	124

2. BÖLÜM: YERLEŞME COĞRAFYASI

2. YERLEŞME COĞRAFYASI.....	127
2.1. Yerleşme Teriminin Tanımı ve İçeriği	127
2.2. Yerleşme Coğrafyasının Tanımı ve Yerleşmelerin Başlıca İşlevleri	130
2.3. Kırsal Yerleşmelerde Başlıca Mesken Şekilleri	134
2.3.1. Yapı Malzemesine Göre Mesken Şekilleri.....	143
2.3.2. Ek Yapılarının Düzenleniş Biçimine Göre Mesken Şekilleri	158
2.3.3. Kat Durumuna Göre Meskenler.....	158
2.3.4. Çatılarına Göre Mesken Şekilleri	159
2.4. Kırsal Yerleşmelerin Sınıflandırılması.....	160
2.4.1. Kırsal Yerleşmeler.....	160
2.4.2. Başlıca Köy Yerleşme Şekilleri.....	172
2.5. Kent Yerleşmeleri ve Kentleşme	178
2.5.1. Kent ve Kenti Belirleyen Ölçütler	178
2.5.2. Dünya'da Kentleşme ve Yol Açtığı Kimi Sorunlar.....	184

3. BÖLÜM: EKONOMİK COĞRAFYA

3. TARIM COĞRAFYASI	203
3.1. Tarım Teriminin Anlamı ve İçeriği	203
3.2. Tarımda Doğal ve Beşerî Çevre Faktörleri	205
3.3. Tarım Sistem ve Tipleri	217
3.4. Tahıl Tarımı	224
3.5. Endüstri Bitkileri Tarımı	234
3.6. Bağ ve Bahçe Tarımı	242
3.7. Hayvancılık	248
3.8. Ormancılık*	253
3.9. Su Ürünleri Avcılığı	260
4. MADENLER	263
4.1. Doğal Kaynaklar ve Sınıflandırılmaları	263
4.2. Yeraltı Kaynakları	264
4.3. Metal Yeraltı Kaynakları	265
4.4. Metal Dışı Yeraltı Kaynakları	278
4.5. Süstaşları	283
5. ENERJİ KAYNAKLARI	284
5.1. Enerji Kaynakları ve Sınıflandırılması	284
5.2. Başlıca Enerji Kaynakları	286
6. SANAYİ	313
6.1. Sanayinin Tanımı ve Başlıca Sanayi Tipleri	313
6.2. Sanayinin Kuruluş Yerini Belirleyen Faktörler	320
6.3. Dünya Sanayi Bölgeleri	331
7. ULAŞIM	347
7.1. Ulaşım ve Önemi	347
7.2. Doğal Çevre Faktörlerinin Ulaşım Etkileri	348
7.3. Ulaşım Ağları	350
8. TURİZM	369
8.1. Turizmin Bazı Öncül Terimleri	369
8.2. Dünya Turizm Hareketlerine Genel Bakış	370
8.3. Başlıca Doğal Turistik Kaynaklar	372

8.4. Beşerî Turistik Kaynaklar	383
9. TİCARET.....	390
SÖZLÜK	400
KAYNAKÇA	410
DİZİN	416

Giriş

1. BEŞERİ COĞRAFYA'NIN TANIMI VE KONUSU

Coğrafya, temelde bir *yeryüzü ilmi* olup, farklı biçimlerde tanımlanabilir: Örneğin, **yeryüzünün doğal, toplumsal ve ekonomik olgularını, insan, yani toplumla bağ (ilgi) kurarak inceleyen bilime, coğrafya denir** diye bir tanım yapabiliriz¹.

Bu tanımın yeterince anlaşılabilmesi bakımından, öncelikle yeryüzü teriminin, bir coğrafya ilmi terimi olarak, neyi ifade ettiğinin açıklanması yararlı olacaktır. Gerçekten de, coğrafyanın en önemli öncül terimi, önde gelen ya da *olmazsa olmaz* anlamındaki terimi, bu terimdir². Coğrafya terimi olarak yeryüzü, sadece karaların yüzeyini ifade eden bir terim değildir. Taşküre (litosfer), suküre (hidrosfer) ve havaküre (atmosfer) içinde faaliyet gösteren insanın, bütün bu faaliyet alanlarını tanımlayan dördüncü bir küre olup, **biyosfer** yani, *canlılar küresi* diye tanımlanır. İşte coğrafya terimi olarak yeryüzü, sadece yerkabuğunun yüzeyi değil, **üç boyutlu dördüncü bir küre**, anlamına gelmektedir³.

Biyosferde cereyan eden **doğal olaylar**, Doğal Coğrafya, ya da diğer adıyla Fizikî Coğrafya'nın inceleme konusu olup, önemli bir çeşitlilik gösterirler⁴: Örneğin *orojenik hareketler* (dağ oluşum hareketleri), *tektonik hareketler* (kırılma hareketleri), akarsu aşındırması, rüzgâr aşındırması, kasırgalar, tayfunlar... gibi. İnsanın tekniği ve kültürünün eseri olan olgu ve süreçlere ise, beşerî (toplumsal) olaylar denir. Tarım kültürü, ulaşım, sanayi, yerleşmeler, kentler, madencilik ve benzerleri, bu terimle ifade edilir. Dinler, diller, kültürler, gelenekler, örf ve âdetler de bu terimin içeriğine girer⁵.

1 Coğrafya Terimleri için bakınız:

İzbırak R., 1992, Coğrafya Terimleri Sözlüğü. M.E.B Yayını, öğretmen Kitapları Dizisi: 157, İstanbul.

2 **Terim**: Bir bilimin, kendine özgü anlamı olan özel terimleri: Konum ve *coğrafi anlamda konum*, yeryüzü ve *coğrafi anlamda, yani coğrafya terimi olarak yeryüzü* gibi.

3 Daha geniş bilgi için bakınız:

Doğanay, H., 2002, Coğrafya'ya Giriş 1; Genel ve Fizikî Coğrafya. Aktif Yayıncılık, 7. baskı, Erzurum, s. 11-15.

4 Doğal (**tabii**): kendiliğinden oluşmuş. Oluşumunda, insanın rolü olmamış. Katıksız, saf...

5 **Beşer**, *İnsan*, bütün insanlık âlemi, *Âdemoğulları* gibi anlamlara gelir. **Beşerî**: insanla ilgili, insan eseri, insan tarafından oluşturulmuş, insanlığa ait, insanî.

Coğrafya ilminde araştırmalar, genel olarak **dört anabilim dalı** ve **çok sayıda bilim alanı** şeklinde sürdürölmektedir⁶. Böyle olmakla birlikte, eldeki programın bir gereği olarak, biz burada sadece, *Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı bilim alanlarını* tanıtarak esas konumuza gireceğiz (Tablo 1'i inceleyiniz).

Tablo 1. Coğrafya'nın anabilim dalları ve bunların başlıca bilim alanları

Anabilim Dalı	Anabilim Dalının Bilim Alanları
A. Doğal (Fiziki) Coğrafya	1) Jeomorfoloji 2) Klimatoloji 3) Hidroğrafya 4) Biyocoğrafya 5) Afetler Coğrafyası 6) Matematik Coğrafya 7) Kartoğrafya ... gibi.
B. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	1) Nüfus Coğrafyası 2) Yerleşme Coğrafyası 3) Siyasi Coğrafya 4) Tarihi Coğrafya 5) Tıbbi Coğrafya (Sağlık Coğrafyası) 6) Tarım Coğrafyası 7) Ulaşım Coğrafyası 8) Sanayi Coğrafyası 9) Doğal Kaynaklar Coğrafyası 10) Turizm Coğrafyası., gibi.
C. Bölgesel Coğrafya	1) Kıtalar Coğrafyası 2) Bölgeler Coğrafyası 3) Ülkeler Coğrafyası... gibi.
D. Coğrafya Eğitimi	1) Coğrafya Öğretim Yöntemleri 2) Konu Alam Ders Kitabı İncelemesi 3) öğretmenlik Mesleğine Giriş 4) Öğretimde Planlama ve Değerlendirme 5) Öğretim Teknolojileri ve Mat. Geliştirme 6) Milli Eğitim Mevzuatı... gibi.

6 Prof. ELİBÜYÜK ise bu taksimatı; 1) Matematik Coğrafya, 2) Doğal (Fiziki) Coğrafya, 3) Beşeri Coğrafya, 4) Ekonomik (İktisadi) Coğrafya, 5) Bölgesel Coğrafya ve 6) Tarihi Coğrafya diye yine altı anabilim dalına ve 52 kadar da bilim alanına ayırmıştır.

Bakınız: Elibüyük, M., 2000, Matematik Coğrafya: Evren-Gezegenler-Dünya-2aman. Ekol Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, s. 47-58.

1.1. Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı

Kimi coğrafyacılar bu anabilim dalına, artık *Doğal Coğrafya* (ing. Natural Geography) demektedirler. Ancak, uzun yıllardan beri terim, *Fiziki Coğrafya* (İng. Physical geography) şeklinde coğrafya ilminde ifade edilmektedir.

Bu anabilim dalının esas görevi, coğrafi yeryüzündeki doğal olayları incelemektir. Değişik bilim alanlarına ayrılır: **Jeomorfoloji** (yeryüzü şekilleri bilimi), **Klimatoloji** (iklim bilimi), **Hidrografya** (sular bilimi), **Biyocoğrafya** (canlılar coğrafyası)... gibi.

Doğal çevre olayları, **uzun ve kısa süreli çevre değiştirici etmenler** biçiminde işlerler: Bunlar örneğin orojenik, epirojenik, tektonik, iklimatik ve hidrografik olaylar gibi *uzun devreli çevre değiştirici süreçler* ile heyelan, sel, çığ düşmesi, taşkınlar, tayfunlar, kasırgalar, volkan püskürmeleri ve depremler gibi *kısa süreli çevre değiştirici süreçler* biçiminde incelenir. Ancak, bütün bunlar ve benzer **doğal çevre etmenleri, ekonomiye veya insan ve eserlerine yaptıkları olumlu ya da olumsuz etkileri yönünden incelenirlerse coğrafi bir önem kazanmış olurlar**⁷. Çünkü *coğrafi düşüncenin ilgi odağı, insan, yani toplumdur.*

1.2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı

Bu anabilim dalına, sadece *Beşerî coğrafya* (ing. Human geography) denilmesi de yeterli olabilir. Örneğin, tarım ve hayvancılık, ulaşım, sanayi, ticaret gibi *ekonomik coğrafya konuları*, aslında insanın kültürü ve teknolojinin eseri olmaları nedeniyle, bunlar ve benzerleri, beşerî teriminin anlam sınırları içinde kalırlar. Böyle olmakla birlikte, eskiden beri bu anabilim dalı, bilim literatürümüze hep *beşerî ve ekonomik coğrafya* biçiminde yerleşmiştir⁸.

7 Bu ilgiyi kurmuş araştırmalardan birkaç Örnek için bakınız:

Sür, Ö., 1977, Heyelan Olaylarının Ekonomiye Etkileri. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, Ankara, s. 137-150.

Şahin, C.-Sipahioğlu, Ş., 2002, Doğal Afetler ve Türkiye. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Tuncel, H., 1990, Doğal Çevre Sorunu Olarak Çığlar ve Türkiye'de Çığ Olayları. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara.

Uzun, S., 1995, Kağızman'da Doğal Çevre Sorunları. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 1, Erzurum.

Uzun, A., 1990, Murat Dağı-Narman Arasındaki Heyelanlar ve Sonuçları. Fırat Üniversitesi, Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Elazığ.

Doğanay, H.,-Sever, R., 1999, Çamlıdere Köyü (Pütürge) Çevresindeki Bazı Güncel Doğa Çevre Sorunları. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 34, İstanbul.

8 Bütün bilimlerde olduğu gibi coğrafya ilminde de bir takım anabilim dalları ve anabilim dalı bilim alanları ayırt edilmesi, sadece didaktik-pedagojik bir zorunluluk olup, esasa yönelik bir ayırım değildir. Örneğin, fiziki coğrafya sahasında araştırmalar yapan bir bilim adamı, beşerî coğrafyadan, bu alanda çalışanlar ise, fiziki coğrafyadan anlamaz, onunla ilgilenmez biçimindeki düşünceler, temelden yanlıştır...

Bu anabilim dalının **esas görevi**, *coğrafi yeryüzündeki beşerî ve ekonomik coğrafya olaylarını, insanla (toplumla) ilgi kurarak incelemektir.*

Beşerî coğrafya'da tarımsal faaliyetler, ulaşım, sanayi, yerleşme ve kentleşme gibi **antropojen insan eseri süreçler** ile çevre üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan değişiklikler ve diğer kültürel süreçler incelenmektedir. Bir diğer ifade ile **Beşerî Coğrafya; yeryüzünün, insan tarafından değiştirilmiş ve değiştirilmekte olan görünümünü analiz etmektedir.** Bu görünüm, *peyzaj* (İng. landscape) terimi ile tanımlanır. **Doğal peyzajın** (İng. natural landscape), **beşerî peyzaj** (İng. cultural landscape) biçiminde dönüşmesinde rol oynayan etmenler; tarım, ulaşım, sanayi, madencilik, kırsal ve kentsel yerleşmeler gibi, yine insan eseri faaliyetlerdir. **Doğal peyzajların** (ormanlar, otlaklar, kıyılar, bataklıklar, çöller ve kurak bölge peyzajları gibi) giderek kültürel peyzajlar durumuna gelmesi süreci, insanın sedanter yaşantıya geçmeye başlayışından buyana devam etmektedir. Bundan sonra da devam edecektir.

Beşerî Coğrafya'nın konusuna gelince; *Coğrafya nedir?* sorusuna verilen farklı cevaplar gibi, *Beşerî Coğrafya nedir?* sorusunda da, coğrafyacı bilim adamlarının, farklı tanımları ile karşılaşılır. Bunda esas zorluk, genel olarak coğrafya ilmi ve bu arada Beşerî Coğrafya'nın, pek çok bilimsel araştırma konusunu, araştırma ve eğitim programlarında toplamış olmasından ileri gelir.

Bu güçlüğü karşın, yine de **Beşerî Coğrafya, beşerî faaliyetler yani insan faaliyetleri sonucu değiştirilmiş ve değiştirilmekte olan kültürel yeryüzünü, başka bir ifade ile kültürel peyzajı inceler** diyebiliriz.

Her ne kadar ülkemizde, üniversite düzeyindeki coğrafya araştırmaları ve eğitim-öğretiminde, bu ilmin bir anabilim dalına *Beşerî ve İktisadî Coğrafya Anabilim Dalı* denilirse de; bu adlandırma, *geniş anlamda Beşerî Coğrafya* demektir. Çünkü *ekonomik faaliyetler (iktisadî faaliyetler)* de, aslında insan eseri faaliyetler, yani beşerî faaliyetlerdir. Bununla birlikte, söz konusu anabilim dalının bilim alanları, iki alt bilim dalı biçiminde düşünülmüş olup, bu da, pedagojik bir zorunluluktan ileri gelmiştir. Gerçekten de, **dar anlamda Beşerî Coğrafya** (İng. Human Geography) araştırmaları; daha çok *Nüfus Coğrafyası* (İng. Geography of Population), *Yerleşme Coğrafyası* (İng. Geography of Habitation), *Siyasî Coğrafya* (İng. Political Geography), *Tarihî Coğrafya* (İng. Historical Geography) ve hatta *Tıbbî Coğrafya* (İng. Medical Geography) gibi araştırma bilim alanlarını içermektedir.

Ekonomik Coğrafya veya diğer bir karşılığı olan **İktisadî Coğrafya** (ing. Economic Geography), yine kendi bütünlüğü içinde, değişik araştırma ve eğitim-öğretim bilim alanlarına bölünmüştür. Bunların başlıcaları; *Ziraat Coğrafyası* (ing. Agricultural Geography), *Sanayi Coğrafyası* (ing. Industrial Geography), *Ulaşım Coğrafyası* (İng. The Geography of Communication) *Enerji Kaynakları, Doğal Kaynaklar, Turizm Coğrafyası* ve diğerleri diye sıralanabilir.

Bütün bu bilim alanları, geniş *anlamda Beşerî Coğrafya* terimi ile ifade edilebilir. Ancak yine de, **sistematik coğrafi yöntem** açısından düşünüldüğünde, Beşerî Coğrafya ilminin kurucularından olan (Bölgesel Coğrafya yönetiminin de kurucusudur) **P. Vidal de la Blache** (1845-1918) devresinden bu yana Beşerî Coğrafya, hem *Beşerî Coğrafya* ve hem de *İktisadî Coğrafya* adları ile araştırılmakta, incelenmekte ve eğitim-öğretimi yapılmaktadır⁹. Aslında bu bölünüş, temelde kuşkusuz bir zorunluluktur. Çünkü Beşerî ve İktisadî Coğrafya başlığı altında uygulanan bir müfredat programı, sadece üniversite coğrafya eğitimine yeni başlamış birinci yıl öğrencileri için yarar sağlar. Bu ilmin temel ilke ve yöntemlerinin kavratılması dışında, ayrıntıya inmeyen sınırlı bir programla, ne Beşerî Coğrafya ve ne de Ekonomik Coğrafya'nın detayı verilebilir. Bu nedenlerle, uzmanlaşmaya dönük ihtiyacı karşılamak üzere, uzun yıllardan beri üniversitelerimizde *Beşerî ve İktisadî Coğrafya müfredat programları*, biri *Beşerî Coğrafya* ve bir diğeri de *İktisadî (Ekonomik) Coğrafya* bilim alanları olmak üzere, *iki ayrı ana bilim dalı* gibi ele alınmakta ve *ayrı ayrı müfredat programları* biçiminde uygulanmaktadır¹⁰.

2. BEŞERİ COĞRAFYA'NIN BİLİM ALANLARI

Beşerî ve iktisadî coğrafya anabilim dalının anlam ve konusu gözden geçirdikten sonra, şimdi de, **bu anabilim dalının, başlıca bilim alanları**¹¹ ile ilgili olarak, biraz daha ayrıntılı açıklamalar yapmamız uygun olacaktır. Çünkü eldeki müfredat

9 Bu konuda, ülkemizde üniversite coğrafya öğrencileri için ders kitapları hazırlamış olan **TUMERTEKİN**, ilk ders kitabını *Beşerî ve İktisadî Coğrafyaya Giriş* (1962) adıyla çıkartmıştı. Daha sonra aynı konuda yaptığı yayınlarda, Beşerî Coğrafya ve İktisadî Coğrafya konularını, ayrı ayrı programlarda toplamıştır.

Tümertekin, E., 1962, Beşerî ve İktisadî Coğrafya'ya Giriş, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No. 973, İstanbul.

Tümertekin, E., 1962, Beşerî Coğrafya'ya Giriş. İstanbul Üniv. Yay. No. 2464, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 100, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No. 2926, İstanbul.

10 **Beşerî ve İktisadî Coğrafya, üniversite coğrafya eğitimine yönelik ders kitaplarından bazıları şunlardır:**

Tanoğlu, A., 1966, Beşerî Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme. İstanbul Üniv. Yay. No. 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 45, İstanbul.

Tanoğlu, A., 1968, Ziraat Hayatı: Ziraat Tarihine bir Bakış ve Orta İklim Bölgelerinde Ziraat. İstanbul Üniv. Yay. No. 177, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 8, İstanbul.

Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşerî Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul.

11 **Nüfusun yapısal özellikleri** terimi; belli bir ülke nüfusunun (anakara, bölge, bir il, kent, köy veya mahalle de olabilir), *cinsiyet yapısı* (kadın-erkek nüfus sayısı ve oranları), *yaş dilimlerine göre dağılışı* (örneğin 0-4, 5-9, 10-14, 15-19... 60-64... gibi) ve bu dağılıştaki kadın-erkek (K-E) nüfus sayısı ve oranları gibi özelliklerini ifade eder.

programının esas konusu; *genel beşerî ve iktisadî (ekonomik) coğrafya* olup, inceleme konuları bu anabilim dalı bilim alanları üzerinde yoğunlaşacaktır.

Beşerî ve ekonomik coğrafya anabilim dalı, başlıca şu bilim alanlarından oluşur (Tablo 1 'i tekrar inceleyiniz):

2.1. Nüfus Coğrafyası

Beşerî ve ekonomik coğrafya'nın bilim alanlarından biri olan **nüfus coğrafyası** (İng. geography of population), *doğal çevre ve nüfus arasında ilgi kurar. Kıtalar, ülkeler, ülkelerin bölge, bölüm ve yöreleri bazında nüfusun dağılışı esasları ile bunu hazırlamış olan doğal ve beşerî etmenleri açıklayan coğrafya bilim alanına nüfus coğrafyası denir* biçiminde tanımlanabilir.

Hatırlanacağı üzere nüfus (İng. population), farklı bilimlerin inceleme konusudur. Bu bakımdan, önce *nüfus nedir?* sorusunun, kısaca cevabını belirtmek uygun olacaktır.

Nüfus, *en dar anlamda*, bir kişi ya da birey demektir. Biraz *daha geniş anlamda*, bir aileyi oluşturan *aile bireyi sayısı* (ev halkı, efrâd-ı aile) anlamına gelir. Oysa *en geniş anlamda nüfus terimi; belirli bir sayım gününde, belli bir ülkede belirlenen toplam insan sayısı demektir.* İnsan nüfus sayısının büyüklüğü, yapısal özellikleri ve gelişmesi¹², nüfusbilim veya **demografi** ilminde incelenmektedir. Bireylerin, ruhsal davranış biçimleri, tepkileri ve düşünce yapılarının analizi, psikoloji ilminin inceleme konusudur. İnsanın toplumsal organizasyonlar oluşturma süreç ve şekilleri sosyoloji, hak ve sorumlulukları *hukuk*, eğitime-öğretileme özellikleri *eğitim bilimleri* ve *üretim-tüketim* süreçleri de, *ekonomi* (iktisat) ilimlerinin araştırma konusudur.

Gerçi bunlar ve benzer ilimler, coğrafya ilminin özellikle *Beşerî ve İktisadî Coğrafya* anabilim dalı bilim alanlarının gelişmesini, kuşkusuz destekler. Ama *Nüfus Coğrafyası* araştırmalarında, nüfusun yeryüzüne dağılışı, sık nüfuslu bölgeler ve hemen hiç nüfuslanmamış bölgelerin analizinde en gerekli doküman, *nüfus sayımı sonuçları* olup, örneğin meteorolojik veriler *Klimatoloji* ilmi çalışmalarında ne denli önemli ve gerekli ise, *demografi* (ing. demography) ilmi yöntemleri ile *demograf* veya nüfus bilimciler tarafından derlenen ve değerlendirilen **nüfus istatistikleri** de, Beşerî Coğrafya araştırmalarında o denli önem taşır. Çünkü **coğrafyacının amaçlarından biri, nüfusun yeryüzündeki dağılışı düzeni ve nedenleri sorununu belirlemektir.** Ama elde veri olmadan, bu sorunun aydınlatılması, elbette mümkün değildir. Dolayısıyla coğ-

12 **Nüfusun gelişmesi** terimi; bir ülke toplam nüfusundaki *artma veya azalma* süreçlerini ifade eder. Artma biçimindeki gelişmeye *olumlu gelişme*, azalma biçimindeki gelişmeye ise, *olumsuz gelişme* denir

rafyacı, bir yandan bu verilere ihtiyaç duyarken, bir yandan da, Nüfus Coğrafyası'nı yakından ilgilendirmesi nedeniyle, nüfusbilim (demografi), veya **İzbrak**'ın deyimi ile *nüfus bilgisi*¹³ özel terimlerinin, önemli bir kısmını bilmek durumundadır. Çünkü bunlar, her iki ilmin ortak terimleridir. Örneğin bunların en önemlileri olarak, **nüfus sayımları** ve bunların değerlendirilme sonuçlarına dayanan **nüfus istatistikleri**, burada öncelikle hatırlanabilir.

Herhangi bir ülkede, belli bir günde (belli bir tarihte) ülkenin bütün bireylerini (toplam nüfusunu) içerecek biçimde nüfusla ilgili bilgilerin¹⁴ toplanması, bunların nüfus sayım çizelgelerine işlenmesi ve değerlendirilerek yayınlanması işlerinin hepsine birden, nüfus sayımı (İng. population censuses) denir. Nüfusla ilgili verilerin (sayısal bilgilerin), toplanıp kaydedilerek yayınlandığı dokümanter kaynaklara ise, *nüfus istatistikleri* (İng. population statistics) adı verilir.

Nüfus coğrafyası araştırmalarında, *nüfus sayımları*¹⁵ ve bunların sonuçlarını sergileyen nüfus istatistiklerinin, çok büyük bilimsel önemi vardır. Çünkü bu veriler olmaksızın nüfusun anakaralara, ülkeler ve yerleşme yerlerine göre dağılışı durumu ve nedenlerini açıklamak olanaksızdır. Zaten Nüfus Coğrafyası ile ilgili yayın sayısının, diğer coğrafya bilim dallarının bazılarında göre az oluşunun, başlıca iki nedeni vardır: Bunlardan biri, bütün ülkeler ve bunların yönetim bölgeleri ile coğrafi bölgelerine ilişkin sayım yıllarına göre nüfus istatistiklerinin kısıtlı oluşudur. Bir diğeri ise, sayım yöntemleri ve devrelerinin, ülkeden ülkeye çok değişmesi, hatta nüfusunu sık aralıklarla saptamayan ülkelere bile rastlanmasıdır¹⁶. Örneğin Çin, 15-20 yılda bir sayım yapar. Bu güçlükler dolayısıyla, konuyla ilgili makaleler, anakara ve ülke araştırmaları ile *coğrafya ilminin klâsikleri* diyebileceğimiz Beşerî Coğrafya eserlerinin *nüfus* bölümleri hariç, *Nüfus Coğrafyası* adı altında yayınlanmış eserlerin sayısı, bugün de azdır. Gerçekten de, *Nüfus Coğrafyası* adını taşıyan ders kitapları ya da *göçler* konulu araştırmalar, yakın bir geçmişte yayınlanmaya başlanmıştır¹⁷.

13 İzbrak, R., 1992, a.g.e., s. 249-250

14 Nüfusla ilgili bilgiler terimi; aile birimi esas alınarak yapılan sayımlarda; aile nüfus sayısı, bireylerin cins ve yaşları, eğitim durumları, medenî durumları, meslekleri, göçe katılıp katılmadıkları gibi bilgilerin cevaplarını içerir.

15 *Çağdaş anlamda* nüfus sayımları; ilk kez Batı ülkelerinde (1748'de İsveç, 1769'da Danimarka, 1787'de İspanya, 1799'da A.B.D, 1801'de Büyük Britanya ve Fransa, ilk kez nüfus sayımı yapmışlardır), XVIII. yüzyıl ortaları ile XIX. yüzyıl içinde başlatılmıştır.

16 Barrett, H.R., 1992, Population Geography. Bristol, s. 30-36

17 Bu konuda yapılan yayınlar da, giderek artmaktadır:

B. Hazel, R., 1992, a.g.e,

Clark, J., 1972, Population Geography. Bristol.

Clark, J., 1984, Geography and Population. Bristol.

Nüfus Coğrafyası'nın, birbiri ile sıkı sıkıya ilgili diğer iki önemli özel terimi de, **nüfus sıklığı** (İng. density of population) ve **nüfus dağılışı** (İng. distribution of population) terimleridir.

Bunlardan *nüfus sıklığı*, veya aynı anlama gelen **nüfus yoğunluğu** terimi; herhangi bir ülke, anakara, veya karalar genelinde; belli bir sayım yada nüfus tahmini yılında bulunduğu varsayılan *toplam nüfusun*, km².ye düşen sayısını (hektara düşen sayısı da olabilir) ifade eder. Başlıca üç nüfus sıklığı hesaplama yöntemi vardır:

Toplam nüfus / Ülke alanı = Aritmetik yoğunluk

Toplam nüfus / Ülke tarım arazisi alanı = Fizyolojik yoğunluk

Kırsal nüfus toplamı / Ülke tarım arazisi alanı = Tarımsal Yoğunluk

Burada *ülke alanı* ve *ülke tarım arazisi alanı* yerine, bütün karaların alanı, veya bir anakaranın, bir bölgenin ya da bir il (ilçe) yönetim sınırlarının alanı da esas alınabilir.

Hangi yoğunluk hesaplama yöntemi baz (temel, esas) alınırsa alınsın, nüfus sıklık değeri (km².ye veya hektara nüfus), yeryüzünde kısa sayılabilecek mesafelerde büyük değişiklikler gösterir. Örneğin, hiç nüfuslanmamış bölge veya yöreler yanında, *seyrek nüfuslanmış* (km².ye 8-10 nüfus) *sık nüfuslanmış* (km².ye 100-200 nüfus) ve *çok sık nüfuslanmış* (km².ye 1000-2000 nüfus) değişik nüfus sıklığında bölgeler göze çarpar. Nüfusun, bu farklı yoğunluk veya sıklık değerleri dağılışı farklılıkları, **nüfus dağılışı** terimi ile tanımlanır.

Nüfusun, farklı dağılışı düzenine yol açan etmenlerin araştırılması, Nüfus Coğrafyası bilim alanının, temel bilimsel sorunlarından birini oluşturur. Farklı nüfus dağılışlarına neden olan ve buna zemin hazırlayan etmenler, başlıca iki grupta analiz edilebilirler: Bunlardan bir grubu; yükselti, eğim, bakı, sıcaklık, nem ve yağışlar gibi *orografik ve iklimik faktörler* oluşturur. Bunlara, **doğal çevre etmenleri** (faktörleri) denir. İkinci grup önemli faktörler ise, tarihî nedenler, tarım, sanayi, madencilik ve ulaşım kolaylıkları gibi *beşerî faktörler* olup, bunlara da, **beşerî çevre etmenleri** denir¹⁸. Bunlardan her iki faktör grubuna birden, kısaca **coğrafi etmenler** diyebiliriz.

Hatırlanacağı üzere nüfus ilmi araştırmaları; **Siyasî Coğrafya ve devletlerin dış siyasetleri** açısından da büyük önem taşır. Gerçekten de, jeopolitik teorilerde ana fi-

---

Johnson, J., 1992, Population Migration. Bristol.

Wood, S.M., 1990, Population. Bristol.

Witherick, M.E., 1990, Population Geography. Bristol.

18 Bu konuda, şu kaynaklarda geniş açıklamalar vardır:

Tanoğlu, A., 1966, a.g.e., s. 69-72

Tümertekin, E., 1978, a.g.e., s. 118-124.

kirler¹⁹; ***fazla nüfus + büyük ülke = güçlü devlet*** tezleri üzerine kurulmuştur. Bu tanımlamada ***fazla nüfuslu devlet, nüfusu 50 milyonu aşmış devlet; büyük ülke, alam bir milyon km¹ ye yakın ülke ve güçlü devlet ise, sanayileşmiş ülke*** olarak düşünülebilir. Ancak, kuşkusuz bunlar, kesin belirleyiciler olarak düşünülemezler. Çünkü bugün, bunların tersi örnekler de vardır. Örneğin ülke alanı küçük bazı devletler, gerek tarihte elde ettikleri avantajları iyi değerlendirmiş olmaları ve gerekse yeni teknolojiler geliştirmiş veya yenilikleri zamanında alıp uygulamış olmaları gibi nedenlerle, giderek güçlü devletler konumuna gelebilmişlerdir. Bugün, ülke arazileri küçük, fakat nüfusları büyük ya da nispeten büyük devletler, *Dünya'nın güçlü devletleri* kategorisinde yer almaktadırlar. Bunlar arasında; alanı 357 bin km² olan *Almanya* (2009'da nüfusu 82.3 milyon) ve alanı 377 835 km² olan *Japonya* (2009'da nüfusu 127,0 milyon), tipik birer örnektir.

Bununla birlikte, *farklı coğrafi özellikler gösteren alanı büyük ülkeler*, hem doğal kaynaklar çeşitliliği ve hem de tarımsal üretim potansiyeli bakımından, alanı küçük ülkelere göre zengin bir ekonomik potansiyele sahip olabilirler. Bu kaynakları işletecek yeterli bir nüfus büyüklüğüne de sahip iseler, bu grup ülkeler, giderek güçlenirler ve alanı küçük ülkelere göre, zamanla avantajlı bir konuma geçebilirler. Öte yandan bunlar, alanı küçük devletlere göre, ilerde güçlü devletler konumuna gelme şansına daha çok sahiptirler. Bunlara örnek olarak; alanı 9 970 610 km².yi bulan *Kanada* (2009'da nüfusu 33,4 milyon) ve alanı 7 682 300 km².yi bulan *Avustralya* (2009'da nüfusu 21,2 milyon) gösterilebilir.

Zaten, alanı büyük ve nüfusu fazla bazı devletler, *günümüzün süper güçleri* (en üstün düzeyde gelişmiş ve güçlü) konumundadır. Örneğin, alanı 9 529 063 km² yi bulan *A.B.D* (2009'da 307,2 milyon), alanı 1 707 5400 km² olan *Rusya Federasyonu* (2009'da 140,0 milyon nüfus) ve 9 572 900 km² olan *Çin* (2009'da 1 milyar 338 milyon nüfus), bu süper güçlerin başında gelir.

2.2. Yerleşme Coğrafyası

Beşeri coğrafyanın önemli ve önemli olduğu kadar da, zevkli bilim alanlarından biri olan **yerleşme coğrafyası** (İng. geography of habitation), **meskenler ve yerleşme şekillerinin, doğal ve beşeri çevre etmenleriyle ilgisini araştırır.**

19 Başlıca jeopolitik görüşler hakkında bakınız:

Doğanay, H., 1989, *Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler*. Türk Dünyası Araştırmaları, Şubat'89, İstanbul, s. 9-69.

Sevgi, C, 1988, *Jeopolitik ve Jestratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu*. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 4, İzmir, s. 214-245.

Eski kaynaklarda (Cumhuriyet Devri öncesi), bizde karşılığı *iskân* (Ar.) olarak geçen yerleşme (İng. Settlement) terimi, ilk kez 1928 *Uluslararası Kahire Coğrafya Kongresi* kararları uyarınca kabul edilerek, coğrafya ilmine girmiş bir terimdir. Ancak terimin Türk kültür tarihindeki yeri, Orta Asya Türk toplumları ve Türkçesine dayanacak kadar eski bir geçmişe çıkar. Gerçekten de, bu toplumlarda terim, *yurd* olarak geçiyor ve *oturulan yer, mesken, ülke, arazi* ve hatta *devletin bütün ülkesi* gibi anlamalara geliyordu. Kimi Orta Asya Türk toplumlarında *yurd* (bugün-yurt-diyoruz); en dar anlamı ile *çadır-ev* karşılığında kullanılıyor ve daha çok, *yer-yurd* biçiminde ifade ediliyordu. Anlamı ise, ailelerin oturup barındıkları *göçebe veya yerleşik meskenler* ile bunların hemen yakın çevresindeki *ekonomik yararlanma sahası* (tarlalar, bağlar-bahçeler, çayır ve otlaklar) demekti²⁰.

Dolayısıyla da aslı Türkçe olan *yurd* teriminin, Cumhuriyet Devri Anadolu Türkçesinde, Arapça bir terim olan, *iskân* terimi ile değiştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada terimin anlam boyutları da biraz daha genişletilerek, Orta Asya Türkçesindeki anlamlarına ilâveten; örneğin *arazi ve mesken edindirme, göçer oymaktan (aşiretleri) yerleştirme*, yabancı milliyetten olan bir kişi, aile veya nüfusu ülke milliyetine kabul ederek *vatandaşlık hakkı sağlama, yerleştirme* gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu terimden, yani *iskân* veya yerleşme teriminden türetilmiş olan **yerleştirmek** (İng. to settle) ya da *iskân etmek* terimi; ev (*mesken*)-konut vermek, *yer-yurt sahibi yapmak*; göçer bir oymağı *yerleştirmek*, köyde veya kentte *yerleşik* (İng. settled) *duruma getirmek, nerede oturduğunu veya ne işle uğraştığını belli etmek* gibi anlamlar da içerir olmuştur.

Yerleşme Coğrafyası'nda ilk ve en önemli öncül terim, yerleşme (İng. settlement) terimidir. Bu terimin en *dar anlamı*, oturulan ve barınılan bir *barınma yeri* (İng. shelter)'dir. Söz konusu **yer**, örneğin Neolitik'te kullanılmış ve bugün de kullanılan bir doğal barınak (ing. natural shelter) olabileceği gibi (mağara, ağaç altı, ağaç kovuğu); günümüz Eskimo'sunun *ıglu*'ları (İng. igloo), *külübe* (ing. hut), *palafit-ev* (İng. palafitta), *Göçebe ev* (çadır), *blok ev* (İng. unit house), *villa* (İng. villa), *apartman dairesi* (İng. apartment house), *çiftlik evi* (İng. isolated farm), *konak* (İng. scurf), *şato* (İng. castle-place), *gökdelen* (İng. skyline or skyscraper)... gibi **beşerî barınak** da olabilir.

Ancak, **geniş anlamda yerleşme**; bir *yararlanma ve ekonomik faaliyetlerde bulunma bölgesi* diye tanımlanabilir. Bu bölge, coğrafi bir bölge de olabilir; yönetim bölgesi, köy, kasaba veya kent de olabilir. Bununla birlikte bu terimi, örneğin bir tarım faaliyet bölgesi, turistik faaliyet bölgesi, maden çıkarma bölgesi, ulaşım veya sanayi fonksiyon bölgesi... olarak düşünmek de mümkündür. Zaten, **geniş anlamda** yerleşme bölgesi sınırları içinde, bütün bu ekonomik fonksiyonlar yer almış ve gelişmiş olabilirler.

20 Ögel, B., 1978, Türk Kültür Tarihine Giriş. Kültür Bakanlığı Yay, No. 244, Ankara, s. 3-7.